

**ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ ՀԵԳԵՄՈՆԻԱՅԻՑ ՀԵՏՈ.
ՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՓՆՏՐՏՈՒՋՆԵՐԸ**

*Ժաննա Անդրեասյան **

2012թ. փետրվարի 16-19-ը Դելիում անցկացվեց սոցիոլոգիայի միջազգային ինստիտուտի հոբելյանական՝ 40-րդ համաշխարհային սոցիոլոգիական կոնգրեսը, որը վերնագրված էր «Արևմտյան հեգեմոնիայից հետո. սոցիալական գիտությունը և դրա երևութականությունը»¹: Այս կոնգրեսն ակնհայտորեն դարձավ 2009-ին Երևանում անցկացված նախորդի շարունակությունը սոցիոլոգիայի՝ որպես գիտության, զարգացման հիմնական շեշտադրումների տեսանկյունից: Մասնավորապես, եթե Երևանում անցկացված կոնգրեսը կոչվում էր «Սոցիոլոգիան խաչմերուկներում»², ապա այժմ ակնհայտ էր, որ սոցիոլոգիան արևմուտք-արևելք խաչմերուկից հաստատ չի թեքվել դեպի արևմուտք տանող ուղին, այլ փորձում է ընտրություն կատարել սոցիոլոգիական մնացյալ ուղղությունների բազմազանությունից: Նման շրջադարձն ունի և՛ բովանդակային, և՛ մեթոդաբանական հիմնավորվածություն:

- Բովանդակային տեսանկյունից արևմտյան հասարակությունները վերջին տարիներին ավելի ու ավելի սերտորեն են առնչվում ներգաղթի հետևանքով իրենց հասարակություններում հայտնված մեծ թվով այլազգիներին արդյունավետ կերպով սեփական սոցիումի ներսում ինտեգրելու խնդիրների հետ: Ինտեգրման խնդիրը դնում է նաև այլազգիների հասկացման հարցը, որն անհնար է լուծել արևմտյան դասական սոցիոլոգիական տեսությունների միջոցով, որոնք մեծ մասամբ էթնոցենտրիստական մոդելներ են՝ զծագրված արևմտյան հասարակությունների համար:

* Սոցիոլոգիական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ սոցիոլոգիայի ֆակուլտետի դասախոս:

¹ <http://www.iisoc.org/iis2012>

² <http://www.iisoc.org/iis2009>

- Մեթոդաբանական տեսանկյունից սոցիալական իրականության աճող բարդությունը մարտահրավեր է դառնում սոցիոլոգիայի համար: Արևմտյան սոցիոլոգիան ի գործ է ածում ևս պատկերել այդ բարդությունը: Արևմտյան սոցիոլոգիան սկսում է դեդատումս փնտրել՝ հայացք գցելով մնացյալ աշխարհի սոցիոլոգիական մտքի ձեռքբերումների և արդյունքների վրա:

Միևնույն ժամանակ, փորձելով թոթափել արևմտյան հեգեմոնիայի ժառանգությունը, սոցիոլոգիան, ինչպես ցույց տվեց Դելիի կոնգրեսը, չի կարողանում իրականում ազատագրվել: Ավելին, բազմազանության ընդգրկման անհրաժեշտությունը ներառում է պատմահամեմատական մեթոդաբանության շրջանակներում [1]: Նման մոտեցումը սկզբունքորեն ներառում է սոցիոլոգիայի նորովի իմաստավորումը, որովհետև պատմահամեմատական մոտեցման կիրառությունը սոցիոլոգիայում երկու գործառույթ է իրականացնում.

1. Գաղափարախոսական, քանի որ այս մոտեցումը թույլ է տալիս շեշտադրել համեմատականության կարևորությունը, տարբերությունների նշանակալիությունը, տարբեր պատմությունների կարևորությունը:
2. Քողարկող. պատմությունը դառնում է այն հանգրվանը, դեպի ուր փախչում է արդի սոցիալական իրականության տեսաբանության ճակատամարտը տանուլ տված և այդ տեսաբանությունը նարատիվով փոխարինած սոցիոլոգիան: Դելիի կոնգրեսի լիագումար սեկցիաներում ներառված զեկույցների մեծ մասը հենց պատմահամեմատական համատեքստում էր արված, սակայն ոչ այլ ինչ էր, եթե ոչ պատմության հիմնականում մակերեսային վերաշարադրում:

Միևնույն ժամանակ, հարկ է ընդգծել, որ պատմահամեմատական մոտեցման կիրառությունը բոլորովին այլ ներուժ կարող է ունենալ սոցիոլոգիայում, ինչի մասին էլ, ըստ էության, խոսում էր կոնգրեսի առանցքային զեկուցողներից մեկը՝ գերմանացի սոցիոլոգ Վոլֆգանգ Նոբելը: Նա խոսում էր իրադարձության հագեցվածություն ունեցող սոցիոլոգիայի (*eventfull*

sociology) կարևորության մասին¹: Նոբելի նշած մոտեցման կարևորության մասին է խոսում Ուիլյամ Սյուրլը՝ «Երեք տեմպորալությունները. իրադարձության հազեցվածությամբ սոցիոլոգիայի ճանապարհին» աշխատության մեջ [2, p. 605; 3, p. 29]: Սյուրլը խոսում է նախորդ դարի յոթանասունական-ութսունական թվականներին սոցիոլոգիայում տեղի ունեցած պատմական հեղաշրջման մասին, որը նորանոր սոցիոլոգների ստիպեց հայացք գցել անցյալին՝ դրա միջոցով իմաստավորելով ներկան և նաև փորձելով կանխատեսել ապագան: Սակայն, միևնույն ժամանակ, ըստ Սյուրլի, պատմական սոցիոլոգիան որևէ նոր մեթոդաբանություն կամ տեսաբանություն չբերեց իր հետ, այն ընդամենը դիրքավորվեց իբրև անցյալի սոցիոլոգիա: Սյուրլը գտնում է, որ սոցիոլոգներից քչերը կարող են պատասխանել այն հարցին, թե ինչն է սոցիոլոգիան դարձնում պատմական: Իհարկե, այս տեսանկյունից էլ թեկուզ պատմական սոցիոլոգիան արժեքավոր է այնքանով, որ ավելի շատ տվյալների հավաքագրման հնարավորություն է տալիս, այս դեպքում՝ անցյալի տվյալների: Սակայն կարծում ենք, որ ճիշտ է Սյուրլը, երբ գտնում է, որ նման մոտեցումն ընդամենը նեղացնում է պատմական սոցիոլոգիայի ճանաչողական հնարավորությունները: Այդ ներուժը ցուցանելու համար Սյուրլը առանցքային է համարում տեմպորալության ընկալումը: Ըստ նրա, ներկայումս պատմական սոցիոլոգիայում գերիշխում են տեմպորալության կոնցեպտուալիզացիայի հետևյալ երկու տարբերակները՝ աստվածաբանական մոտեցումն ու էքսպերիմենտալ մոտեցումը [3]: Տեմպորալության աստվածաբանական ըմբռնումը հիմնվում է անցյալի երևույթներն ու գործընթացներն ապագայի երևույթներով և գործընթացներով բացատրելու մեթոդաբանական ելակետի վրա և իբրև այդպիսին՝ կրում է սոցիոլոգիական մտքի զարգացման վաղ շրջանի յուրահատկությունները, մասնավորաբար՝ հասարակական գործընթացների բացատրության մետաֆիզիկական ուղղվածությունը: Սյուրլը գտնում է, որ արդիականացման կամ մոդեռնիզացիայի ողջ դպրոցը՝ իր բազմաբնույթ դրսևորումներով հանդերձ, հիմնված է տեմպորալության հենց աստվածաբանական ընկալման վրա: Այս տիպի տեսաբանության համար,

¹ http://www.scass.uu.se/iis/iis2012/detailed_schedule_plenary_2012.pdf

կարծում եմ, ամենաբնութագրականը հենց գաղափարախոսական պայմանավորվածությունն է: Ելնելով գաղափարախոսական որոշակի սխեմայից՝ անցյալը ենթարկեցվում է որոշակի տրամաբանության: Հարկ է չմոռանալ թերևս, որ այդ ենթարկեցվածությունը ճնշող մեծամասնությամբ գործում է, ի դեպ, միայն հենց այդ սխեմաներում, ոչ ավելին, ինչի մասին, սակայն, այս մոտեցման ջատագովները հակված են պարբերաբար մոռանալ:

Տեմպորալության կոնցեպտուալիզացիայի էքսպերիմենտալ ուղղվածությանը բնորոշ է պատմությանը վերաբերվել իբրև բնական գիտափորձեր դնելու հարթություն, որտեղ պատմական դեպքերի բազմությունից ընտրվում են որոշակի իրադարձություններ և դրանց վրա փորձարկվում է որոշակի գիտական վարկած՝ սոցիալական որևէ երևույթ բացատրելու կամ օրինաչափություն բացահայտելու մտադրությամբ: Մյուրևը այդպիսի մոտեցման օրինակ է բերում Թեդա Սքոյփրլին, որը ռուսական, ֆրանսիական և չինական հեղափոխությունների ուսումնասիրությամբ փորձում էր բացատրել սոցիալական հեղափոխությունները [4, p. 405; 5, p. 410]: Նման օրինակներ, սակայն, կարելի է անընդհատ մատնացույց անել տարբեր երկրների տարբեր սոցիոլոգների աշխատությունների պարագայում: Կարծում ենք՝ ակնհայտ է այս մոտեցման դեպքում մեթոդաբանական կամայականությունների անխուսափելիությունը: Սոցիալական գիտափորձը՝ անորոշության, բարդության, բազմագործոնության պայմաններում խիստ կասկածելի գործընթաց է նույնիսկ ներկայի հարթության մեջ, որն առավել մեծ հնարավորություններ է ընձեռում գործոնների վերահսկման, արհեստական սահմանափակման և այլ տեսանկյուններից: Պատմական կտրվածքով նման վերահսկողությունը վերածվում է միմիայն մեթոդաբանական կամայականության, որի գիտականությունը հարցերի անվերջ շարան է հարուցում:

Ի տարբերություն այս երկու մոտեցումների, իրադարձությին հագեցվածության մոտեցումը շեշտադրում է իրադարձությունների նշանակալիությունը պատմական կտրվածքում: Սոցիալական կյանքն ըստ այդմ ընկալվում է իբրև իրադարձությունների համադրություն: Ընդ որում, որպես իրադարձություն պետք է հասկանալ այն տեղի ունեցող դեպքերը, որոնք նշանակալի ազդեցություն են ունենում սոցիալական կառուցվածք-

ների փոփոխության վրա: Տեմպորալության իրադարձության կոնցեպտուալիզացիան, այսպիսով, ելակետային է դարձնում իրադարձությունների միջոցով հասարակությունների փոխակերպման դրույթը: Իրադարձության մոտեցումը, ըստ Սյուրլի, մերժում է էքսպերիմենտալ մոտեցման հիմնական դրույթներն այն մասին, որ պատճառահետևանքային կապերը միանման են ժամանակային հոսքում և յուրաքանչյուր նախորդ դեպք որոշակի պատճառահետևանքային ինքնավարություն ունի նախորդ և հաջորդ դեպքերի շարանում: Ի հակադրություն դրա, իրադարձության մոտեցմամբ ընդգծվում է «արահետային կախվածության» սկզբունքը, այսինքն, որ ավելի վաղ տեղի ունեցած իրադարձությունը կարող է ազդեցություն ունենալ իրադարձությունների շարանում հաջորդող դեպքի վրա՝ որպես հետևանք: Միևնույն ժամանակ, իրադարձության մոտեցման տարբերությունն աստվածաբանականից այն է, որ աստվածաբանական մոտեցումը, ընդունելով նախորդ և հաջորդ իրադարձությունների կախվածություն, միաժամանակ շեշտադրում էր դեպքերի զարգացման միագիծ ուղղվածությունը: Ի տարբերություն սրա, իրադարձության մոտեցման կենտրոնում հետերոգեն զարգացումների մոդելն է, քանի որ այս դեպքում ընդունվում է սոցիալական պատճառաբանվածության հետերոգեն բնույթը, ժամանակի ընթացքում փոփոխականությունն ու բազմակերպությունը: Այս մոտեցման երրորդ առանցքային դրույթը սոցիալականության գլոբալ առումով պատահական բնույթի ընդունումն է:

Ըստ էության, իրադարձության հագեցվածությամբ սոցիոլոգիայի՝ որպես ժամանակակից սոցիոլոգիական մեթոդաբանության, շեշտադրումը և սոցիոլոգիայի շրջադարձը դեպի ոչ արևմտյան իրականություն և տեսաբանություն, հիանալի հնարավորություն են ասելիք ունեցող ոչ արևմտյան սոցիոլոգիական հանրույթների համար՝ համաշխարհային սոցիոլոգիական համայնքում դիրքավորվելու, սեփական ձայնը նշանակալի դարձնելու, սեփական հասարակությունը որպես սոցիոլոգիական ուսումնասիրության օբյեկտ նշանակալի դարձնելու, սոցիոլոգիան լոկալ և գուցե գլոբալ մակարդակներում զարգացման նոր ուղեծիր դարձնելու տեսանկյուններից: Սակայն հենց այս առումով Դելիի կոնգրեսն ավելի շուտ հիասթափու-

թյան, քան թե ոգևորության տեղիք է տալիս: Հետխորհրդային երկրների համար, որոնք ունիկալ սոցիալական փորձ ունեն և որպես այդպիսին՝ յուրահատուկ իրադարձությունների հավաքածու են ներկայացնում, սոցիոլոգիական շրջադարձի ընձեռած հնարավորությունը մնում է չակտուալացված: Հետխորհրդային տարածաշրջանը մնում է ընդամենը որպես բովանդակային առումով հետաքրքիր համաշխարհային սոցիոլոգիայի համար, ընդ որում՝ այստեղ էլ ոչ առաջին հերթին առաջնայնությունը պատկանում է ասիական, աֆրիկյան երկրներին և այլն: Հետխորհրդային սոցիոլոգիայի մարզինալության ուշագրավ ցուցիչ էր կոնգրեսում Ռուսաստանի Գիտությունների ակադեմիայի սոցիոլոգիայի ինստիտուտի առաջին դեմքերից մեկի այն ներսրտած արտահայտությունը, թե այս ընթացքում մենք՝ հետխորհրդային երկրներս, դեռ հազիվ մարսեցինք արևմտյան սոցիոլոգիական միտքը, ի՞նչ հեգեմոնիայի ավարտի մասին կարելի է խոսել: Այսպիսով, հետխորհրդային սոցիոլոգիան իրեն ընկալում է իբրև մշակութային ուշացման մեջ գտնվող արևմտյան սոցիոլոգիայի նկատմամբ: Այստեղ տեղին է նկատել, որ արևմտյան սոցիոլոգիայի և դրա հեգեմոնիայի կոնցեպտն արդեն իսկ տեմպորալության աստվածաբանական ընկալման դրսևորում է: Դեղի կոնգրեսը վերնագրելով արևմտյան հեգեմոնիայից հետո՝ համաշխարհային սոցիոլոգիական հանրույթը փորձում է իրադարձության մեթոդաբանությունը կիրառել ինքն իր նկատմամբ: Հետխորհրդային սոցիոլոգիան, սակայն, դեռևս իմաստավորում է իրեն հենց աստվածաբանական տեմպորալության մեջ: Այս պարագայում հետխորհրդային երկրներին սպառնում է ոչ այնքան մշակութային ուշացման տարբերակը, որքան սոցիոլոգիական օֆսայդը:

Մայիս, 2012թ.

Աղբյուրներ և գրականություն

1. *Mcdonald J., Terrence*, The historic turn in human sciences, http://books.google.am/books?id=a7noy6lcU7IC&lp=PA274&ots=Q_GCAW48r6&dq=eventful%20sociology&hl=hy&pg=PP1#v=onepage&q=eventful%20sociology&f=false.
2. *Knobl Wolfgang, Joas Hans, Skinner Alex*, Social theory: Twenty Introductory Lectures, Cambridge University Press, 2009.
3. *Sewell William Hamilton*, Three temporalities: toward a sociology of the event, University of Michigan, 1990.
4. *Skockpol Theda*, States and Social Revolutions: A comparative analysis of France, Russia and China, Cambridge University Press, 1979.
5. *Skockpol Theda*, Vision and Method in Historical Sociology; Cambridge University Press, 1984.
6. *Tang Chih-Chieh*, Towards a Real Theory of Event: A Dialogue between Luhmann and Sewell, http://www.ios.sinica.edu.tw/ios/people/personal/ctang/Se_C_08.pdf

ПОСЛЕ ЗАПАДНОЙ ГЕГЕМОНИИ: СОВРЕМЕННЫЕ СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ ИСКАНИЯ

Жанна Андреасян

Резюме

Познавательный потенциал исторической социологии продолжает оставаться полноценно неиспользованным. В 2012г. на конгрессе в Дели немецкий социолог Вольфганг Нобл поднял вопрос о важности методологии исторической социологии как социологии, насыщенной событиями. Событийно насыщенная социология как своеобразная форма социологического подхода к темпоральности была концептуализирована в работах Сьюэлла. Как методология событийно насыщенная социология может иметь особую важность в постсоветском ареале, став неким способом профессионального утверждения для работающих в этом регионе социологов.